

SELÇUKLULARIN ORTAYA ÇIKIŞI SIRASINDA REY ŞEHRİNİN DURUMU

THE STATUS OF THE CITY OF RAYY DURING THE APPEARANCE OF THE SELJUKIDS

Mustafa AYLAR *

Öz

Orta İran'ın önemli şehri Rey, İslam hâkimiyeti ile birlikte büyük bir değişim-dönüşüm geçirmiştir. IX. yüzyılın ilk yarısına kadar Arap hâkimiyetinin yaşandığı şehirde, Abbâsilerin zayıflaması ile birlikte İran asıllı hânedanlar idâreyi eline almışlardır. IX. yüzyılın ikinci yarısı ile X. yüzyılın ilk yarısı arasında genel itibarıyla bir karışıklık döneminin yaşanmasının ardından Büveyhîlerin iktidârı ele geçirmesi ile birlikte bu devletin Cibâl kolunun başşehri olmuştur. XI. yüzyılın başına kadar istikrârlı bir şekilde varlığını devam ettiren şehir bu tarihten itibaren Selçukluların şehirdeki hâkimiyetine kadar ki süreçte çalkantılı bir durum geçirmiştir. Öte yandan XI. yüzyılın başlarından itibaren İran'ın, Türkler tarafından fethedilmeye başlanması neticesinde Rey şehri Türklerin hâkimiyetine geçmiştir. Gazneliler ile başlayan bu dönem, Gazneliler içinde yaşanan Türkmen meselesi nedeniyle şehirde bir takım karışıklıklar yaşanmasına sebebiyet vermiştir. Şehirdeki siyasi istikrâr ancak Gaznelileri mağlup ederek ortaya çıkan Selçukluların şehre egemen olması ile başlayacaktır. Bu çalışmada Selçukluların ortaya çıkışı sırasında Rey şehrinin durumu incelenmiş olup, bu bağlamda Rey'deki Büveyhî idaresinin sonu ve Gaznelilerden Selçukluların hâkimiyetine kadar ki dönem ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler

Rey, Büveyhîler, Gazneliler, Selçuklular, Türkmenler

* Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, mustafaaylar@gmail.com,
<https://orcid.org/0000-0002-5536-283X>.

Gönderim Tarihi: 10.01.2022

Kabul Tarihi: 30.06.2022

•
Abstract

Rayy, the important city of Central Iran, experienced a great transformation with the Islamic conquests. It was dominated by the Arabs until the first half of the 9th century, and then Iranian dynasties took over the administration instead of the Abbasids. There was also such a period of disorder between the second half of the 9th century and the first half of the 10th century, when the Buwayhids seized power. Rayy became the capital of the Jibal branch of this state and preserved its stability until the beginning of the 11th century. Afterwards it went into the turbulent situation from this date until the domination of the Seljukids. On the other hand, as a result of the conquests from the beginning of the 11th century, it began to be ruled by the Turks. This period, which started with the Ghaznavids, caused another disturbance in the city due to the Turkmen trouble among the Ghaznavids. Political stability could only be restored with the efforts of the Seljukids, who emerged subsequent to the Ghaznavids. In this study, the situation of the city of Rayy during the emergence of the Seljukids was examined, and in this context, the end of the Buwayhid administration in Rayy and the period from the Ghaznavids to the domination of the Seljukids were discussed.

•
Keywords

Rayy, Buwayhids, Ghaznavids, Seljuks, Turkmens

GİRİŞ

Eski Çağlarda Raga, Rhaga, Rhages gibi isimlerle anılan Rey, dinî açıdan Zerdüştiler için önemli bir yere sahipti. Ticarî açıdan ise İpek Yolu üzerinde yer alması, şehrin önemini daha da artırıyordu. Şehir, Cibâl¹ bölgesinde yer almasına rağmen Deylem ve Taberistân'a yakın olması nedeniyle stratejik bir yere sahipti. Hulefâ-yi Râşidîn'in ikincisi Hz. Ömer zamanında şehrin fethedilmesi ile birlikte Rey'de Arap-İslâm hâkimiyeti başladı (Özgülendi, 2008, s. 40). Emevî hilâfetinin kurulmasından sonra Emevî idâresine geçen şehirde sıkıntılı bir süreç yaşandı ve sık sık isyanlar meydana geldi. Abbâsî ihtilâlinin başarıya ulaşmasından sonra Abbâsî hâkimiyetine geçen Rey, Hâlife Muhammed Mehdî döneminde özel bir yere sahip oldu ve kentsel anlamda önemli değişiklikler yaşadı. (Ya'kûbî, 1422, s. 90).

Abbâsîlerin IX. yüzyılın ikinci yarısından itibaren iyice zayıflamasından dolayı, şehirde yaşanan uzun süreli karışıklıklardan sonra, X. yüzyılın başında Sâ mânîler Rey'e hâkim oldu (289/902). Ancak X. yüzyılda çeşitli devletlerin şehre egemen olmak istemesinden dolayı Rey'de sık sık çatışmalar yaşandı ve şehir birkaç kez el değiştirdi.² Bir dönem Sâcoğulları, Ziyârîler gibi hânedanların egemenliğinden sonra nihayet Büveyhîler şehre hâkim oldular. Büveyhîlerin Cibâl kolunun başşehri olan şehirde XI. yüzyılın başına kadar huzur ve sükûnet dönemi yaşandı. Şehirdeki Büveyhî hâkimi Fahrüddeve'nin ölümünden sonra (387/997) Büveyhîlerin Cibâl kolu ikiye ayrıldı ve Rey'de yerine dört yaşındaki oğlu -ileride Mecdüddeve lakabı alacak olan- Ebû Tâlib Rüstem geçti (İbnü'l-Esîr, 1991, s. 110; İbn Kesîr, 1994a, s. 542; Mîrhând, 1380, s. 3014). Ancak Mecdüddeve'nin yaşının küçük olması nedeniyle devlet işlerini annesi Seyyîde Hâtûn üstlendi.

1. Rey'de Büveyhî İdâresinin Sonu

Rey'de bir kadının idareyi alması, şehri dış tehditlere ve iç karışıklıklara açık hale getirdi. Şehre yönelik ilk tehdit Ziyârî hâkimi Kâbûs b. Veşmgîr'den geldi. Kâbûs, Mecdüddeve'nin yaşının küçük olmasını fırsat bilerek bazı yerleri ele geçirdikten sonra (İbnü'l-Esîr, 1991, s. 117) gözünü Rey'e dikti (388/998). Hatta bu maksatla Sâ mânî hükümdarı İsmâil b. Nûh ile bir ittifak yaptı. (Utbî, 1374, s. 187–

¹ Batıda Mezopotamya'dan doğudaki büyük İran çölüne doğru uzanan bölge, Arap coğrafyacılar tarafından dağlar manasına gelen Cibâl olarak bilinmekteydi. Ancak bu isim daha sonra kullanılmaz oldu ve Selçukluların hüküm sürdüğü XII. yüzyılda, Arapların Aşağı Mezopotamya olan eski Irak'tan ayırmak üzere bölgeye hatalı bir isimlendirmeye İran Irak'ını ifade eden Irak-ı Acem denilmeye başlandı. (Strange, 1930, s. 185)

² Şehrin X. Yüzyıldaki siyasi durumu için bkz. Mustafa Aylar, (2020), X. Yüzyılda Rey Şehrinde Siyasi Durum, *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 13, 1–26.

188). Ancak şehrin ileri gelenlerinin çabalarıyla Rey, Sâmânîlerin eline geçmekten son anda kurtuldu (İbnü'l-Esîr, 1991, s. 131).³

Mecdüddeve adına şehri idâre eden Seyyîde zamanında Rey'de bir takım iktidâr mücadeleleri yaşandı. Çünkü Rey'de bulunan diğer idâreciler şehir yönetiminin bir kadının elinde olmasına tahammül edemiyorlar, Mezdüddeve'yi kendi hâkimiyetleri altına almaya çalışıyorlardı. Fakat dirâyetli bir kadın olan Seyyîde, kendisine karşı oluşan muhalefeti bertaraf etmeyi bildi (İbnü'l-Esîr, 1991, s. 146; İbn Kesîr, 1994b, s. 28; Azer, 1397, s. 126). Şehirdeki dâhili karışıklar sonraki yıllarda dışarıya da sirâyet etti. Buluğ çağına gelen Mezdüddeve, Vezir Hatîr Ebû Alî'nin etkisiyle annesine muhalefet edince (Hândmîr, 1355, s. 121) iki taraf çatıştı. Seyyîde Hâtûn, Hasanveyhî hâkimi Bedr b. Hasanveyh'in yanına giderek (İbn Haldûn, 1421, s. 625; Mîrhând, 1380, s. 3014; Hândmîr, 1362a, s. 434) ondan ve Hemedân ile Karmısın'î (Kirmânşâh) idare eden diğer oğlu Şemsüddeve'den yardım alarak Rey üzerine yürüdü. (Hamdullah Müstevfî Kazvîni, 1364, s. 421).⁴ Şehri ele geçirdikten sonra idâresini Şemsüddeve'ye vermesine rağmen onun üzerinde yeterince tahakküm kuramayınca, Mezdüddeve'yi tekrar tahta çıkarttı. (İbnü'l-Esîr, 1991, s. 166).

Şemsüddeve'nin Rey üzerindeki emelleri bununla sınırlı kalmadı ve şehri yeniden ele geçirmek için harekete geçti (405/1014-15). Mezdüddeve ve annesi, Şemsüddeve ile baş edemeyeceklerini bildikleri için Rey'i terk etmek zorunda kaldılar. Bunun üzerine Şemsüddeve, şehre yeniden hâkim oldu. Ancak onun Rey'deki iktidârı çok uzun sürmedi. Bu sırada şehirdeki askerler kargaşa çıkararak isyan ettiler. Bu nedenle durumun tehlikeli olduğunu gören Şemsüddeve, Hemedân'a geri dönmek zorunda kaldı. Şemsüddeve'nin şehri terk etmesi üzerine Mezdüddeve ve Seyyîde, Rey'e geri dönerek idâreyi yeniden ele aldılar (İbnü'l-Esîr, 1991, s. 199–200; İbn Haldûn, 1421, s. 627; Azer, 1397, s. 128).

407 (1016-17) tarihinde Rey, çevresine birçok kişi toplayan İbn Fûlâd tehlikesi ile karşı karşıya kaldı. Kazvîni'nin kendisine iktâ' edilmesi teklifi reddedilen İbn Fûlâd, Rey taraflarına giderek yağma yapmaya, yol kesmeye başladı ve şehre giden yolları tutarak yiyecek maddelerinin girmesini engelledi. Bundan dolayı Seyyîde,

³ Hamdullah Müstevfî, İsmâil b. Nûh'un Kâbûs'un oğulları Menûçehr ve Dârâ ile görüşmesi ve Seyyîde'nin aldatmasıyla Rey'den geri döndüğünü belirtmektedir. (Hamdullah Müstevfî Kazvîni, 1364, s. 388)

⁴ Utbî'ye göre Seyyîde, Bedr'in yanına gitmemiş, elçi göndererek ondan yardım istemiş ve sonrasında zikredilen olaylar yaşanmıştır. (Utbî, 1374, s. 358)

Firrîm⁵ İspahbudu III. Rüstem b. Şehriyâr'a⁶ bir mektup yazarak yardım istedi. III. Rüstem, Rey'e bir ordu sevk etti ve bunu müteakiben iki taraf arasındaki çarpışmalarda çok sayıda kişi öldü (Utbî, 1374, s. 358–359). Bu mağlubiyetin ardından Ziyârîlerden yardım alan İbn Fûlâd, Rey üzerine yürüyerek yağmacılığa ve şehre erzak sokmamaya başladı. Bunun neticesinde Rey'de yiyecek sıkıntısı baş gösterdi. (İbnü'l-Esîr, 1991, s. 211; Utbî, 1374, s. 359).

Seyyîde Hâtûn, İsfahân'ın idâresini İbn Kâkûye diye meşhur dayısının oğlu Alâüddevle'ye verdikten sonra İsfahân'da Kâkûyîler hânedanının temelleri atılmış (398/1007) (Mîrhând, 1380, s. 3016; İ'timâdü's-Saltana, 1367, s. 293–294) ve bunu müteakiben Alâüddevle, Hemedân'ı da ele geçirerek topraklarını genişletmişti. (İbnü'l-Esîr, 1991, s. 256; Ebû'l-Ferec, 1992, s. 180; Ebû'l-Fidâ, 1325, s. 154; Fakîhî, 1378, s. 54). Bu sırada Deylemlî kumandanlardan biri olan Velkin b. Venderin, (Ebû'r-Recâ Kummî, 1388, s. 147, 3 nolu dipnot) Ziyârî hükümdarı Menûçehr b. Kâbûs'tan yardım alarak Rey'e yürüdü (418/1027). Şehir üzerindeki bu tehdit Seyyîde ile ittifak kuran Alâüddevle'nin yardımı ile bertaraf edildi (İbnü'l-Esîr, 1991, s. 277–278).

419 (1028) yılında Mecdüddeve'nin annesi Seyyîde vefat etti (İbnü'l-Esîr, 1991, s. 285; İbn Haldûn, 1421, s. 637; Azer, 1397, s. 129).⁷ Seyyîde'nin ölümünden sonra Rey'de bir süre daha Büveyhî hâkimiyeti devam etse de aslında onun ölümü şehirdeki Büveyhî idâresinin sonu demektir. Rey'de onun ölümünden sonra Mecdüddeve idareyi tek başına ele almasına rağmen hiçbir şey yapamadı. Çünkü annesinin iktidârı döneminde çoğu zamanını kitap okuyarak ve kadınlarla vakit geçirerek harcamıştı (Mîrhând, 1380, s. 3016; Kadı Ahmed Tetevî, 1382, s. 2112; İ'timâdü's-Saltana, 1367, s. 307). Bununla birlikte mâlihulyâ⁸ hastalığı bulunan Mecdüddeve'yi bu sırada Rey'e gelen İbn Sînâ tedavi etmişti (Hândmîr, 1355, s. 128; İ'timâdü's-Saltana, 1367, s. 311; Kadı Ahmed Tetevî, 1382, s. 2187–2188).

2. Rey'de Türk Hâkimiyetinin Başlangıcı: Gazneliler

Rey'de bu karışıklıklar yaşanırken Gazneli Mahmûd'un idâresinde Orta Çağ Türk tarihinin en güçlü devletlerinden biri olan Gazneliler, Mâverâünnehr, Horâsân, Afganistan, Kuzey Hindistan gibi yerlerde hüküm sürüyordu. Cibâl

⁵ Elburz Dağları'nda, Orta Çağ İslam döneminde adı geçen, Hazar bölgesinin İranlı yerli prensleri, önce Kârinîler, ardından Bâvendîler tarafından tutulan bir kaledir.

⁶ Bâvendîlerin Kâvusiyye kolundan olan III. Rüstem b. Şehriyâr, Firrîm merkez olmak üzere Taberistân'ın bir kısmının hâkimi idi. (Bosworth, 2005, s. 229)

⁷ Ancak bazı müellifler Seyyîde'nin 415 (1024) yılında öldüğünü söylemektedirler. (Hamdullah Müstevfî Kazvînî, 1364, s. 422; Hâtûn Âbâdî, 1352, s. 250).

⁸ Günümüzdeki karşılığı melankoli olarak tanımlanan hayata karşı bağlılığın azalması ve her şeye kayıtsızlık, insanlardan kaçma, derin bir keder vb. haller olan ruh hastalığıdır.

bölgesinin kilit şehirlerinden biri olan Rey'deki sıkıntılı durumu iyi bilen Gazneli Mahmûd, Seyyîde'nin hayatta olduğu dönemde şehri ele geçirmek istiyordu. Hatta Seyyîde'nin hayatta olduğu dönemde Gazneli Mahmûd ile Seyyîde arasında ilginç bir diyalog geçmişti. Gazneli Mahmûd, Seyyîde'ye bir haber göndererek *"Hutbeyi ve sikkeyi benim adıma yapman ve haraç göndermen gerekir. Değilse savaşa hazır ol!"* demiş; buna karşın Seyyîde *"... eğer [Mahmûd] benimle savaşa gelir de beni yenerse, ona dul bir kadını yenmekten bir şeref gelmez. Eğer bana yenilirse, bu ayıp kıyamete kadar onun üzerinden gitmez"* diye cevap verince Mahmûd, bu seferden vazgeçmişti (Unsurü'l-Meâlî, 1285, s. 128–129; Hamdullah Müstevfî Kazvînî, 1364, s. 421; Şebânkârâî, 1381, s. 93; Mîrhând, 1380, s. 3015). Buna karşın Beyhakî'nin verdiği bilgiden aslında Sultan Mahmûd'un, Seyyîde'yi ciddi bir tehlike görmediği anlaşılmaktadır. Beyhakî, Hâce Ahmed'den verdiği nakilde bu durumu şöyle ifade etmektedir: *"Emîr Mahmûd ile başbaşa kaldığımız zaman, 'Rey üzerine yürümek lazımdır.' diye kaç defa bana söylemişti. Ben de, 'Fikir emîrimizin fikridir; bu vilâyette korkulacak bir şey yoktur. Çünkü vâlisi kadındır.' cevabını vermiştim. Emir [Mahmûd] bu söze gülerken, 'Eğer bu kadın erkek olsaydı o zaman Nişâbûr'da çok asker bulundurmamız lâzımdı' dedi."* (Beyhakî, 2019, s. 245–246).

Seyyîde'nin vefatından sonra Deylemli askerler Rey'de birtakım karışıklıklar çıkardılar. Mecdüddевle tecrübesiz ve zayıf bir şahıs olduğu için bilhassa ordu üzerinde hiçbir hâkimiyet kuramıyor, Deylemli askerler tarafından tehdit ediliyordu. Bu nedenle Sultân Mahmûd'dan yardım istemek zorunda kaldı. Deylemli askerlere karşı istenen bu yardım talebi uzun süredir Rey'i ele geçirmek isteyen Sultân Mahmûd'a önemli bir fırsat verdi. Sultân Mahmûd, Hâcib Ali kumandasında bir orduyu Rey'e sevk ederek Mecdüddевle'nin yakalanıp tevkif edilmesini emretti (Gerdîzî, 1363, s. 417; Ebû'l-Fidâ, 1325, s. 157; İbnü'l-Verdî, 1417, s. 328; Mîrhând, 1380, s. 3016). Gazne ordusu Rey'e varduktan sonra, Mecdüddевle ordusu karşılamaya çıktığında oğlu Ebû Dülef ile birlikte tevkif edildi. Mecdüddевle'nin yakalandığını öğrenen Sultân Mahmûd, Rey üzerine yürüyerek Rebiülâhir 420 (Nisan-Mayıs 1029) tarihinde şehre girdi. Şehirde bir milyon değerinde mal, beş yüz bin dinar değerinde mücevher, altı bin elbise, sayılamayacak kadar âlet ve malzeme ele geçirdi (İbnü'l-Esîr, 1991, s. 287; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 1434, s. 348–349; İbn Haldûn, 1421, s. 637; Mîrhând, 1380, s. 3016; Kadı Ahmed Tetevî, 1382, s. 2119–2120).⁹ Sultân Mahmûd daha sonra Mecdüddевle'yi huzuruna getirtti ve onunla arasında şu diyalog geçti:

⁹ Gerdîzî'ye göre Rey'in fethi Cemaziyelevvel 420 (Mayıs/Haziran 1029) yılında meydana gelmiştir. (Gerdîzî, 1363, s. 418)

“ ‘Sen Şehnâme’yi okumadın mı? O Farsların tarihidir, Taberî’nin tarihini okumadın mı? O da Müslümanların tarihidir.’ dedi, Mecdüddeve’nin: ‘Evet, okudum.’ cevabını vermesi üzerine: ‘Fakat Şehnâme’yi okumuşa benzemiyorsun? dedikten sonra bu defa: ‘Sen satranç oynadın mı?’ diye sordu. Mecdüddeve: ‘Oynadım deyince de: ‘Peki hiç şahın şah üzerine girdiğini gördün mü?’ diye sordu. Mecdüddeve bu soruya: ‘Hayır.’ cevabını verdi, bunun üzerine Sultân: Seni, senden daha güçlü birine teslim etmeğe sevk eden nedir? dedi.” (İbnü’l-Esîr, 1991, s. 287; Mîrhând, 1380, s. 3017; Hândmîr, 1362b, s. 385).

Bu diyaloga göre Mahmûd, Mecdüddeve’nin bu yaptığının ahmaklık olduğunu ifade etmektedir. Daha sonra Sultân Mahmûd, Mecdüddeve ve oğlu Ebû Düle’fî Gazne’ye gönderdi (Gerdîzî, 1363, s. 418; Mîrhând, 1380, s. 3017; Hândmîr, 1362b, s. 385).¹⁰

Koyu bir Sünnî (Hanefî) olan Sultân Mahmûd, Rey’de bulunan Bâtınî ve Karmaî mezhebine mensup çok sayıda kişiyi öldürttü, Mu’tezile mezhebine mensup olanları da Horâsân’a sürdü. (Gerdîzî, 1363, s. 418; İbnü’l-Esîr, 1991, s. 287–288; Sibt İbnü’l-Cevzî, 1434, s. 349–350; İbn Haldûn, 1421, s. 637). Felsefeye, Mu’tezile mezhebine ve astrolojiye dair kitapları yaktırdı, bunların dışında kalan fıkha dair kitapları ise Horâsân’a gönderdi (İbnü’l-Esîr, 1991, s. 287–288; Sibt İbnü’l-Cevzî, 1434, s. 349–350; İbn Haldûn, 1421, s. 637; Mîrhând, 1380, s. 3017; Kadı Ahmed Tetevî, 1382, s. 2121). Dolayısıyla bu tarihten itibaren Rey şehrinde uzun süredir devam eden Şîî mezhebinin hâkimiyeti gerilemeye yüz tutarken; Sünnîlik önce Gazneliler, ardından Selçukluların hâkimiyeti ile birlikte yükselmeye başladı. Siyâsetnâme’de Sultân Mahmûd’un Rey’e yaptığı seferin daha çok dinî ve mezhebî bir maksatla yapıldığı vurgulanmıştır:

“Mecdüddeve denen padişah, kendisine şehinşâh denmesi ile kanaat etmiştir. ...Nâhiyelerde ve şehirlerde zındıklar mezheplerini açıkça söylüyor. Yaraticının reddi herkes içinde dedikodu konusu ediliyor. Namaz, oruç, zekât ve haccı hep inkar ediyorlar. İktâ’ sahipleri, bu hususta onlardan geri kalmıyorlar, eziyet ve zulüm bakımından daha az (şeyler) yapmıyorlar. Bu durum bana malum olunca, bu işi Hindistan’a yaptığım gazaya tercih ettim, yüzümü Irâk’a çevirdim. Hepsi de temiz itikatlı, pak dinli, Hanefî mezhebinden olan Türk askerlerini onların kökünü dünyadan kazımaları için Deylemliler, zındıklar ve Bâtınîler üzerine memur ettim. Türk askerleri, bazılarını kılıç ile helak ettiler; bazılarını da zincire vurarak zindana attılar; bazıları da dünyada avare oldular (sürgün edildiler).

¹⁰ Ancak bazı müellifler Mecdüddeve’nin Sultân Mahmûd tarafından öldürüldüğü ifade etmektedirler (Hamdullah Müstevfî Kazvîni, 1364, s. 422; Hâtûn Âbâdî, 1352, s. 252). Benâkîfî ise yanlış olarak Mecdüddeve’nin 414 (1023) yılında vefat ettiğini söylemektedir (El-Benâkîfî, 1348, s. 222). İbnü’l-Esîr ise Tuğrul Bey’in 434 (1042) yılında Rey’e geldiği zaman Taberek Kalesi’ni Mecdüddeve b. Büveyh’den aldığını ve Mecdüddeve’nin ilgi ve itibar görerek Tuğrul Bey’in yanında kaldığını belirtmektedir. Ancak bu bilgiler doğru değildir (İbnü’l-Esîr, 1991, s. 387).

Memuriyeti hep Horâsân hâcelerine ve mutasarrıflarına verdim. Zira, onlar Hanefî veya Şafî mezhebindedirler. Bu iki tâife Râfîzî, Hârîcî ve Bâtınî düşmanındırlar ve Türklere uygundur."(Nizamü'l-Mülk, 2009, s. 47)

Sultân Mahmûd, Abbâsî Hâlifesi Kâdir-Billâh'a bir mektup yazarak Rey'i ele geçirdiğini, şehirdeki sapkın mezhep mensuplarını öldürdüğünü, Mecdüddeve'yi tutuklattığını, mallarına el koyduğunu ve onun çok sayıda eşi ve çocuğu olduğunu bildirdi (İbn Kesîr, 1994b, s. 104).¹¹

Bununla birlikte bazı kaynaklarda iki taraf arasında akrabalık tesis edildiğine dair bilgiler verilmiştir. Örneğin Selçuklular devrinde kaleme alınan ve anonim bir eser olan *Mücmelü't-Tevarîh*'e göre Mecdüddeve, Sultân Mahmûd'un kızlarından biri ile evliydi (Behâr, y.y., s. 397). XIV. yüzyılda kaleme alınan *Şîrâznâme*'ye göre ise Mecdüddeve'nin babası Fahrüddeve, Sultân Mahmûd'un kızlarından biri ile evlenmiştir (Şîrâzî, 1350, s. 48).

Rey'in Gaznelilere geçmesi ile yaklaşık bir asırdır devam eden Deylemli-Şîi iktidârının yerine Sünnî-Türk hâkimiyeti başladı. Öte yandan Gazneli hâkimiyeti ile birlikte 420/1029 tarihinden itibaren Rey'de basılan sikkelerde Muhammediyye adı yerine Rey ismine geri dönüldü (Miles, 1938, s. 187). Bununla birlikte Büveyhîlerin Cibâl ve Irâk-ı Acem'deki iktidarları sona erdi (Azer, 1397, s. 132). Cibâl bölgesi ve Azerbâyçân yolu Gaznelilere açıldı (Bosworth, 1975, s. 177). Cibâl bölgesi şehirlerinin çoğunda hutbe Sultân Mahmûd adına okunmaya başladı. Ayrıca İsfahân'da Alâüddeve, hutbeyi Sultân Mahmûd adına okuttu.

Rey'de oğlu Mes'ûd'u bırakarak Horâsân'a dönen Mahmûd, onun dönüşünü fırsat bilerek itaatten çıkan Alâüddeve'ye karşı İsfahân üzerine yürüdü. İsfahân'ı Alâüddeve'den alarak şehre adamlarından birini bırakıp ayrıldı. Fakat şehir halkı, isyan edip Mahmûd'un adamını öldürünce, geri dönerek şehri yeniden itaat altına aldıktan sonra, Rey'de bir süre ikâmet etti (İbnü'l-Esîr, 1991, s. 288). Şehirde bulunduğu sırada komşu ülkelerin yöneticileri itaatlerini bildirmek için onun huzuruna geldiler. (Merçil, 1989, s. 44).

Bu hadiselerden sonra Sultân Mahmûd, Rey'in idaresini oğlu Mes'ûd'a bırakarak Horâsân'a döndü (Gerdîzî, 1363, s. 418; Sıbt İbnü'l-Cevzî, 1434, s. 352; Mîrhând, 1380, s. 3017; Merçil, 1989, s. 44, 2004, s. 346). Gazneli Mahmûd,

¹¹ Yine bu mektubunda Sultân Mahmûd, halifeye Mecdüddeve'nin eşlerinin çokluğunun İslâm'a uygun olmadığını ve batıl bir mezhebe sahip olduğunu vurgulamıştır: "*Rey şehrine geldim ve Irâk-ı Acem'i ele geçirdim. Mecdüddeve'yi tutukladım. Onun sarayında elli kadını azad ettim. Otuzdan fazla eşi vardı. Ondan bu kadınları hangi mezhebe göre tuttuğunu sordum ve şer'en dörtten fazla kadının haram olduğunu söyledim. Bana: 'Bizim mezhebimizde Muta nikâhına göre istediğin kadar kadını alman helaldir ve dörtten fazla kadınla daimi nikâh caiz değildir. Ancak Muta nikâhında sayı önemli değildir' diye cevap verdi.*" (Mîrhând, 1380, s. 3017; Kadı Ahmed Tetevî, 1382, s. 2120).

Horâsân'a geri dönünce, Müsâfirîler hânedanından Sâlâr İbrâhîm b. el-Merzubân, Kazvîn üzerine yürüyerek buradaki Gazneli askerleriyle savaşa girdi ve birçok Gazneli askerini öldürdü. Bunu haber alan Mes'ûd, süratle Rey'den İbrâhîm b. el-Merzubân üzerine yürüdü. İki taraf arasında meydana gelen birkaç savaştan sonra, nihayet Mes'ûd onu yakalayarak Sercehân'a götürdü. Sercehân'da bulunan İbrâhîm b. el-Merzubân'ın oğlu ile civardaki Kürt reislerine bir miktar vergi tahakkuk ettirdikten sonra Rey'e döndü (İbnü'l-Esîr, 1991, s. 289; İbn Haldûn, 1421, s. 675).

Rey, Gazneli idâresine geçtikten sonra siyasî otoritenin sağlanması ile birlikte istikrâra kavuştu. Bu duruma Rey halkı oldukça sevinmişti. Ancak Sultân Mahmûd'un vefat etmesi nedeniyle istikrâr dönemi uzun sürmedi. Babasının vefat ettiği sırada İsfahân'da bulunan Sultân Mes'ûd, ölüm haberini alınca 25 Cemaziyelâhir 421 (29 Haziran 1030) tarihinde Rey'e doğru yola çıktı. Rey'e geldiği zaman Rey'in ileri gelenleri, ona son derece hürmet göstererek halkı Deylemlilerin zulmünden kurtardığı için teşekkür ettiler (Beyhakî, 2019, s. 15–18). Bu sırada Sultân Mes'ûd, babasının tüm ülkeyi kardeşi Muhammed'e vermesini kabul etmeyerek tahtı ele geçirmek amacıyla Horâsân'a gitmek için hazırlık yapmaktaydı. Ardından Rey şihneliğini Herât'ın ileri gelenlerinden Hasan Süleymân'a vererek Horâsân'a doğru yola çıktı (Beyhakî, 2019, s. 21–22).

Sultân Mes'ûd'un Rey'den ayrılmasından sonra şehirde uzun yıllar - Selçuklular'ın şehirde hâkimiyetine kadar- sürececek olan bir karışıklık ve kargaşa dönemi başladı. Bunun en önemli nedeni, şehirde güçlü bir idârecinin bulunmaması idi. İbnü'l-Esîr'e göre Sultân Mahmûd, Rey'e hâkim olduğu zaman şehirden kaçarak Kasrân Kalesi'ne sığınan Mecdüdevle'nin diğer oğlu Fenâ Husrev, Mes'ûd'un Horâsân'a dönmesini fırsat bilerek, Deylemliler, Kürtler ve diğer kavimlerden müteşekkil bir ordu toplayarak Rey üzerine yürüdü (421/1030). Mes'ûd'un Rey'deki nâibi onlarla muharebe ettiyse de mağlûp olarak şehre geri döndü (İbnü'l-Esîr, 1991, s. 310).¹² Ancak Beyhakî'nin verdiği bilgi daha doğru görünmektedir. Beyhakî'ye göre Hasan Süleymân, Rey'e hücum eden Büveyhîleri ağır bir mağlubiyete uğratmış ve onlardan 8.800 kişiyi öldürüp, 1.200 kişiyi de esir etmiştir (Beyhakî, 2019, s. 35–37).

Rey, Fenâ Hüsrev tehlikesini atlattıktan sonra bu defa da Alâüdevle tehlikesi ile karşı karşıya kaldı. Sultân Mahmûd'un vefat ettiği sırada Hûzistân'da Melik Ebû Kâlicâr'ın yanında bulunan Alâüdevle, bu durumdan istifade ederek 421 (1030) yılında İsfahân, Hemedân ve diğer bazı yerleri ele geçirdi (Bosworth, 1970,

¹² İbn Haldûn da bu olayı zikretmiş ancak Mecdüdevle'nin oğlunu Kanâher (قناخر) olarak zikretmiştir (İbn Haldûn, 1421, s. 499).

s. 77). Bunu müteakiben Rey üzerine de yürüyerek şehre hâkim oldu ve adına sikke bastırdı (Miles, 1938, s. 189). Ardından Ziyârîler hâkimiyetinde bulunan Huvârû'r-Rey ve Demâvend (Dünbâvend) şehirlerini ele geçirdi. Bunun üzerine Ziyârî hâkimi Enûşîrvân, Sultan Mes'ûd'dan yardım isteyince, Mes'ûd Horâsân'dan asker gönderdi. Müttelik ordu, Demâvend üzerine yürüyerek şehri geri aldı. Daha sonra Rey'i muhasara eden ordu, yaşanan şiddetli çarpışmalardan sonra Rey'e zor kullanarak girdi. Deylemlilerden ve onlara destek veren Rey halkından bir grup öldürüldü, şehir yağmalandı ve Alâüddeve, Rey'den kaçtı. Rey'de ve Enûşîrvân'a ait beldelerde Mes'ûd adına hutbe okundu (İbnü'l-Esîr, 1991, s. 310–311).¹³

422 (1031) yılında Sultân Mes'ûd, Rey, Hemedân ve Cibâl bölgesinin emîrliğini Taş Ferrâş'a verdi (İbnü'l-Esîr, 1991, s. 322). Bu sırada şehrin kethüdası Tâhîr-i Debîr idi. Tâhîr-i Debîr, çirkin işlerle meşgul oluyor, Taş Ferrâş ve yanındakiler de ona uyuyordu. Bunun yanında Taş Ferrâş, halka kötü davranıyordu. Rey'deki devlet idârecilerinin yaptığı bu kötü işler Sultân Mes'ûd'a ulaşınca oldukça sinirlendi (Beyhakî, 2019, s. 358–359).

Bu sırada Kâkûyîlerden Alâüddeve, ısrarla Cibâl bölgesi ve Rey'e sahip olmak istiyordu. Bu nedenle Gazne ordusu ile Alâüddeve arasında şiddetli mücadeleler başladı. 423 (1032) yılında Taş Ferrâş, Rey'i tehdit eden Alâüddeve üzerine Ali b. İmrân kumandasındaki bir orduyu sevk etti. Alâüddeve'nin yeğenini Cerbâzekân'da mağlup eden Ali b. İmrân, İsfahân üzerine yürüdü; ancak mağlup olarak Taş Ferrâş'ın yanına döndü. Ardından Taş Ferrâş ve Ali b. İmrân, Alâüddeve üzerine harekete geçerek onu mağlup ettiler (İbnü'l-Esîr, 1991, s. 325–326). Hindistan'daki Ahmed Yınaltegin isyanı nedeniyle batıdaki olaylarla fazla ilgilenemeyen Sultân Mes'ûd, sonunda Alâüddeve ile barış yapmak zorunda kaldı ve 424 (1033) yılında Alâüddeve'nin Gazneliler'e tabi olması ve vergi vermesi şartıyla İsfahân'ın idaresini ona verdi (Güner, 2001, s. 220; Huart, 1979, s. 108; Merçil, 1989, s. 59; Miles, 1938, s. 191).

Taş Ferrâş ve diğer devlet adamlarının Rey'de yaptığı kötü işlerden rahatsız olan Sultân Mes'ûd, 424 (1033) yılında Rey şehrinin idâresini Ebû Sehl Hamdûnî'ye verdi (Beyhakî, 2019, s. 360; İbnü'l-Esîr, 1991, s. 328–329). Ebû Sehl, Rey'e gelince halka iyi davrandı ve işleri yeniden düzene soktu. Böylelikle şehir yeniden eski haline döndü (İbnü'l-Esîr, 1991, s. 328–329).

Ancak bu durum çok uzun sürmeyecektir. Bu sırada daha sonra Selçuklular ile kader birliği yapacak olan kalabalık bir Türkmen topluluğu Horâsân'a inmişti.

¹³ İbn Haldûn, bu olayı muhtasar olarak vermiş, Alâüddeve'nin Mes'ûd'un naibi ile savaştıktan sonra İsfahân'a döndüğünü bildirmiştir (İbn Haldûn, 1421, s. 499). Ancak Sibt İbnü'l-Cevzî bu olayın Zilhicce 422 yılında yaşandığını belirtmektedir (Sibt İbnü'l-Cevzî, 1434, s. 378).

Gazneli Mahmûd'un vefatından sonra, taht mücadelesinde Türkmenlerden yararlanan Sultân Mes'ud'un bu Türkmenlerin daha sonra devlet için yaratacağı tehlikeyi kavraması zor olmadı (Özgüdenli, 2017, s. 61-62). Taş Ferrâş, Sultân Mes'ud'dan aldığı emirle Türkmen reislerine karşı harekete geçti ve Rey yolunda onlardan Yağmur ve ileri gelenlerden elli kadarını idam ettirdi. Bundan dolayı Yağmur ve diğer beylerin oğulları babalarının intikamını almak için harekete geçerek Rey üzerine akınlarda bulundular (Beyhakî, 2019, s. 340, 367; İbnü'l-Esîr, 1991, s. 293). Alâüddevle, Rey şehrindeki karışıklıklardan yararlanarak şehir üzerine yürüdü ve -muhtemelen bu sırada Ebû Sehl Hamdûnî'nin Rey'den ayrılmak zorunda kalmasının ardından- Rey'i ele geçirerek kendi adına sikke bastırdı (Miles, 1938, s. 191).

Alâüddevle, daha sonra Ebû Sehl'e haber göndererek vereceği mala karşılık kendisinin görevinde bırakılacağını bildirdi. Ancak Ebû Sehl, Alâüddevle'den korktuğu ve ona güvenmediği için bu teklifi kabul etmedi. Büyük olasılıkla Alâüddevle, Gazneliler'den kendisine gelebilecek bir tehditten korkuyordu. Bu nedenle, Türkmenlere haber göndererek onları iş birliğine davet etti. Türkmenlerden yaklaşık bin beş yüz kişi beyleri Kızıl'ın kumandasında geri döndüler. Bunu müteakiben Horâsânlı kumandanlardan birinin Alâüddevle'ye karşı isyan etmek için Türkmenleri yanına toplamaya çağırdığı haberi duyulunca, Alâüddevle o kumandanı yanına getirterek Taberek Kalesi'ne hapsedti. Bundan dolayı Türkmenler, olay çıkarmaya, yağmacılığa ve yol kesmeye başladılar. Türkmenlerle baş edemeyeceğini anlayan Alâüddevle, Taberistân'da bulunan Ebû Sehl Hamdûnî ile haberleşerek Mes'ud'a itaat ettiğini bildirdi. Böylelikle Alâüddevle, Gaznelilere bağlı olarak Rey'in idâresini eline aldı (İbnü'l-Esîr, 1991, s. 294-295). Alâüddevle'nin 425 (1033-34) yılında bastırdığı sikke, Mes'ud'un Rey üzerinde yeniden otorite kurduğunu göstermektedir (Miles, 1938, s. 192). Ancak Alâüddevle'nin bir kez daha Gazneli idaresinden çıktığı ve sonrasında Ebû Sehl Hamdûnî ve Taş Ferrâş tarafından mağlup edildiği anlaşılmaktadır. Zira 8 Zilkade 427 (2 Eylül 1036) tarihinde Rey'den Sultân Mes'ud'a gelen mektupta, Alâüddevle'nin mağlup edildiği ve Horâsân'dan Alâüddevle'ye yardım için gelen süvarilerin geri döndüğü bildirilmekteydi (Beyhakî, 2019, s. 466).

İbnü'l-Esîr'e göre Türkmenler, 427 (1035-1036) yılında Dâmgân ve Simnân'ın ardından Huvârû'r-Rey ve İshakâbâd gibi yerleri yağmaladıktan sonra Rey'e bağlı Müşkeveyh (Miskeveyh)¹⁴ üzerine yürüdüler. Ardından Ebu Sehl Hamdûnî ve Taş Ferrâş, Sultân Mes'ud'a mektup yazarak yardım istediler. Bunu müteakiben Taş

¹⁴ Burası, Rey'e bağlı bir belde olup, Sâve yolunda Rey'den iki merhale uzaklıkta yer almaktadır (Yâkût el-Hamevî, 1995, s. 135).

Ferrâş ile Türkmenler arasında meydana gelen savaşı Türkmenler kazandı ve Taş Ferrâş öldürüldü (İbnü'l-Esîr, 1991, s. 293–294). Türkmenler daha sonra Rey üzerine yürüyerek Ebû Sehl Hamdûnî ve şehir halkıyla savaştılar. Ebû Sehl, yanındakilerle birlikte Taberek Kalesi'ne sığınmak zorunda kaldı. Türkmenler Rey'e girerek şehri yağmaladılar ve Ebû Sehl ile bir kez daha savaşa tutuştular. Bu defa, Ebû Sehl, Emîr Yağmur'un kız kardeşinin oğlu ve büyük kumandanlardan birini esir edince Türkmenler kumandanlarını esaretten kurtarmak için Taş Ferrâş'ın askerlerinden aldıkları şeyleri geri vermeyi, esirleri serbest bırakmayı ve otuz bin dinar fidye ödemeyi teklif ettiler. Fakat Ebû Sehl, Sultân Mes'ûd'un emri olmadan bunu kabul edemeyeceğini bildirdi (İbnü'l-Esîr, 1991, s. 294). Buna karşın Beyhakî'nin verdiği bilgiye göre 21 Cemaziyelevvel 428 (13 Mart 1037) tarihinde gelen mektupta, Horâsân'da meydana gelen karışıklıklar nedeniyle Rey'e yardım gelemeyeceğini bilen Alâüddevlé'nin çevresine topladığı Türkmenler ile birlikte Rey'e yürüdüğü ifade edilmiştir (Beyhakî, 2019, s. 486). Alâüddevlé'nin şehre hâkim olması burada bastırıldığı 429 (1038) tarihli bir sikkeden anlaşılmaktadır (Miles, 1938, s. 192–193). Ancak onun Rey üzerindeki hâkimiyeti çok uzun sürmeyecektir.

Bu esnada Rey üzerinde Türkmenlerin tehdidi devam ediyordu. Muhtemelen 429 (1038) yılında Boğa komutasındaki Oğuzlardan bir grup şehre gelerek Rey'i muhasara etti. Kendilerine Mecdüddevlé'nin oğlu Fenâ Hüsrev de katıldı. Alâüddevlé'nin onlarla baş edemeyeceğini anlayarak İsfahân'a kaçmasının ardından cesareti kırılan Rey halkı savaşmaktan vazgeçti. Ardından şehre giren Oğuzlar, Rey'i beş gün boyunca fena halde yağmaladılar (İbnü'l-Esîr, 1991, s. 295–296).¹⁵ Böylece Rey çevresindeki Gazneli hâkimiyeti sona erdi. Rey'e giden beylerden Yahyâ oğlu Kızıl Bey, Rey yöresinin hâkimi olunca Selçuklularla iyi ilişkiler kurdu ve onlara damat oldu. Bu Oğuzlara Rey yöresinde oturdukları için Irak Oğuzları deniliyordu (Sümer, 2009, s. 366).

Rey'de bu gelişmelerin yaşandığı sırada Selçuklular Horâsân'a gelmişler ve Nesâ'da yapılan savaşta Gaznelileri mağlup etmişlerdi (426/1035). Ardından Serahs yakınlarında yapılan savaşta Gaznelileri bir kez daha yenilgiye uğrattılar (429/1038). Nihayet Dandanakan Savaşı ile Gaznelilere çok ağır bir darbe vuran Selçuklular için Orta ve Batı İran şehirlerinin yolu açılmış oldu (Özgüdenli, 2017, s. 70 vd.)

¹⁵ İbnü'l-Esîr'in belirttiği tarihte bir hata olmalıdır. Beyhakî'nin verdiği bilgiye göre 3 Cemaziyelahir 429 (13 Mart 1038) tarihinde Rey'den gelen mektupta Sultan Mes'ûd'un Hansî'ye gitmesi nedeniyle Türkmenler Rey'e saldırıda bulunmuşlar, uzun süren muhasaradan sonra şehri ele geçirmişlerdir (Beyhakî, 2019, s. 501).

Dandanakan Savaşı'ndan sonra Tuğrul Bey'in kardeşi İbrâhîm Yınal 433 (1041) tarihinde Rey'e doğru yola çıktı. Rey'de bulunan Oğuzlar, İbrâhîm Yınal'ın geldiğini haber alınca ondan korkup Cibâl bölgesinden ayrılarak Diyâr-ı Bekir ve Mûsul tarafına gittiler (İbnü'l-Esîr, 1991, s. 298). Rey'deki karışıklıklar Selçukluların gelişi ile birlikte sona erdi. Bunu müteakiben İbrâhîm Yınal, Rey ve Cibâl bölgesini ele geçirdi (434/1042) (İbnü'l-Cevzî, 1412, s. 286; Özgüdenli, 2017, s. 93). Sonrasında Tuğrul Bey, aynı yıl Horâsân'dan Rey'e geldi (Sibt İbnü'l Cevzî, 1434, s. 449). İbrâhîm Yınal, Tuğrul Bey'in Rey'e geldiğini duyunca yanına giderek onu karşıladı. Tuğrul Bey de Rey şehrini ve Cibâl bölgesindeki diğer şehirleri ondan teslim aldı. Tuğrul Bey harabeye çevrilmiş olan Rey şehrinin onarılmasını emretti, (İbnü'l-Esîr, 1991, s. 387). Böylelikle bu tarihten itibaren Rey, huzur ve sükûnet dönemine kavuşacak ve Selçuklular döneminde büyük değişimlere sahne olacaktır.

SONUÇ

Büveyhî hâkimi Fahrüddeve'nin ölümünden sonra, yerine Rey'de oğlu Mecdüddeve tahta oturmuş, ancak yaşının küçük olması nedeniyle idareyi annesi Seyyîde üstlenmiştir. Ancak idarenin bir kadının elinde olması, şehri çeşitli iç ve dış tehditlere karşı karşıya bırakmıştır. İçerideki bazı devlet adamları idarenin bir kadının elinde olmasına tahammül edemezken; dışarıda ise bir kadının zayıf olduğu düşüncesi şehri dış saldırılara daha açık bir hale getirmiş, bundan dolayı şehirde çok defa karışıklık ve kargaşa yaşanmıştır. Seyyîde'nin vefatından sonra oğlu Mecdüddeve, idareyi tek başına eline almasına rağmen zayıf ve basiretsiz biri olduğu için Rey'deki Büveyhî idaresinin sonunu getirmiştir. Türk-İslâm tarihinin en önemli hükümdarlarından biri olan Gazneli Mahmûd'un şehre hâkim olmasıyla birlikte şehirdeki Büveyhî egemenliği sona ermiş, böylelikle Rey'de Şîlik gerilemeye yüz tutarken Sünnîlik yükselmeye başlamıştır. Aynı zamanda bu, şehirde uzunca bir süre devam edecek olan Sünnî-Türk idaresinin de başlangıcı olmuştur. Gazneliler döneminin başında eskiye nazaran şehirde bir süre istikrar yaşansa da bu durum uzun sürmemiştir. Çünkü Mahmûd'un ölümünden sonra oğlu Mes'ûd'un Gazneli tahtını ele geçirmek amacıyla Rey'den ayrılması üzerine şehirdeki karışıklıklar yeniden başlamıştır. Bu dönemde Kâkûyîlerden Alaüddeve şehre hâkim olmak amacıyla harekete geçmesi üzerine yaşanan karışıklık döneminde şehir birkaç kez el değiştirmiş ve çatışmalardan oldukça zarar görmüştür. Diğer taraftan Horâsân'da Gaznelilere karşı ayaklanan Türkmenlerin düzenlediği saldırılar neticesinde Rey'de karışıklıklar daha da artmıştır. Bir müddet Türkmenlerin idaresinde kalan Rey'deki bu karışıklıklar,

Gaznelileri mağlup ederek kurulan Selçukluların şehirdeki hâkimiyetine kadar devam etmiştir.

EXTENDED SUMMARY

As an important city of Central Iran, Rayy became the capital of the Jibal branch of the Buwayhids who seized power after a period of confusion in general between the second half of the 11th century and the first half of the 10th century. The city, which continued its existence in a stable way until the beginning of the 11th century, had a fluctuant situation from this date until the domination of the Seljukids in the city. The fact that the administration was in the hands of a woman during the time of Sayyida, who ruled the city on behalf of her son Majd al-Dawla, left the city exposed to various internal and external threats. While some of the statesmen could not tolerate an administration in the hands of a woman; some thought that a weak woman made the city more open to external attacks, so there had been confusion and turmoil in the city many times. After Sayyida's death, his son Majd al-Dawla brought the end of the Buwayhid administration in Rayy, since he was weak and imprudent, although he took over the administration on his own. The city of Rayy came under the rule of the Turks since the beginning of the 11th century, as a result of the conquest of Iran. The Buwayhid domination in the city came to an end with the attacks of Mahmud of Ghazni, which resulted in the beginning of the decline of Shi'ism in Rayy and the rise of Sunnism. At the same time, this was the beginning of the Sunni-Turkish administration, which would continue for a long time in the city. Although there was stability in the city for a while at the beginning of the Ghaznavid period, this situation did not last long. After Mahmud's death, when his son Mas'ud left Rayy to seize the Ghaznavid throne, the confusion in the city started again. In this period, there had been several changes in the administration of city during the period of confusion when Ala al-Dawla, one of the Kakuyids, took action to dominate the city, and it experienced the worst damages by the conflicts. On the other hand, the confusion in Rayy increased even more as a result of the attacks organized by the Turkmens who rose against the Ghaznavids in Khorasan. The turmoil in Rayy, which was under the rule of the Turkmens for a while, continued until the domination of the Seljukids in the city, which was established by defeating the Ghaznavids.

KAYNAKÇA

- Aylar, M. (2020). X . Yüzyılda Rey şehrinde siyasi durum. *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, 13, 1–26.
- Azer, P. T. (1397). *Deylemiyân der Gostere-i Târîh-i İran (hükûmetha-yi mahallî, Âl-i Ziyâr, Âl-i Bûye)*. Tahran.
- Behâr, M.-Ş. (Ed.). (y.y.). *Mücmelü't-Tevârîh ve'l-Kısas*. Tahran: Kelâle-i Hâver.
- Beyhakî, E.-F. M. b. H. (2019). *Târîh-i Beyhakî*. Kırılancı, H. H. (Ed.), (Lügal, N. Çev.). Ankara: TTK Yay.
- Bosworth, C. E. (1970). Dailamîs in central Iran: The Kâküyids of Jibâl and Yazd. *Iran*, VIII(1), 73–95. <https://doi.org/10.1080/05786967.1970.11834791>
- Bosworth, C. E. (1975). The early Ghaznavids. R. N. Frye (Ed.), *The Cambridge History of Iran*, 162–197.
- Bosworth, C. E. (2005). *Doğuşundan Günümüze İslam Devletleri* (Canlı, H. Çev.). İstanbul: Kaknüs Yay.
- Ebû'l-Ferec, İ.İ. (1992). *Târîhu muhtasari'd-düvel*. T. A. S. el-Yesu'î (Ed.), Dârü's-Şark.
- Ebû'l-Fidâ, el-M.-M. İ. İ. b. A. (1325). *el-Muhtasar fi ahbârü'l-beşer* (C. 2). Kahire.
- Ebû'r-Recâ Kummî, N. (1388). *Zeyl-i nefsetü'l-masdûr*. T. H. M. Tabâtabâyî (Ed.), Meclis-i Şûrâ-yi İslâmî.
- El-Benâkitî, E. S. D. b. E.-F. M. (1348). *Târîh-i benâkitî*. Şiâr, C. (Ed.), Encümen-i Âsâr-ı Millî.
- Fakîhî, A. A. (1378). *Târîh-i Âl-i Bûye*. Şirket-i İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî.
- Gerdîzî, E. S. A. b. el-D. b. M. (1363). *Zeynü'l-ahbâr*. T. A. Habîbî (Ed.), Donyâ-yi Kitâb.
- Güner, A. (2001). Kâküyîler. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 24, s. 219–221). Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- Hândmîr, G. b. H. (1355). *Düstûru'l-vüzerâ*. Nefîsi, S. (Ed.).
- Hândmîr, G. b. H. (1362a). *Habîbü's-siyer fi ahbâr-i efrâdü'l-beşer* (C. 2). T. M. D. Siyâkî (Ed.).
- Hândmîr, G. b. H. (1362b). *Habîbü's-siyer fi ahbâr-i efrâdü'l-beşer* (C. 3). T. M. D. Siyâkî (Ed.).
- Hâtûn Âbâdî, S. A. el-H. (1352). *Vakâyi el-sinîn ve'l-avâm*. T. M. B. Behbûdî (Ed.). Kitâbfurûşî-yi İslâmiyye.
- Huart, C. (1979). Kâküyîler. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 6, s. 108–109). Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
- İ'timâdü's-Saltana, M. H. H. (1367). *Târîh-i muntazam-i Nâsırî* (C. 1). Donyâ-yi Kitâb.
- İbn Haldûn, A. b. M. (1421). *Târîhu İbn Haldûn (el-İber)* (C. 4). (T. H. Şehâde & S. Zekkâr (Ed.). Dârü'l-Fikr.
- İbn Kesîr, E.-F. İ. İ. bin Ş. Ö. (1994a). *el-Bidâye ve'n-nihâye (büyük İslam tarihi)* (C. 11). (Keskin, M. Çev.). İstanbul: Çağrı Yay.
- İbn Kesîr, E.-F. İ. İ. bin Ş. Ö. (1994b). *el-Bidâye ve'n-Nihâye (Büyük İslam Tarihi)* (C. 12). (Keskin, M. Çev.). İstanbul: Çağrı Yay.
- İbnü'l-Cevzî, C. E.-F. A. b. A. b. M. (1412). *el-Muntazam fi târihi'l-ümem ve'l-mülûk* (C. 15). (M. A. Atâ & M. A. Atâ (Ed.). Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- İbnü'l-Esîr, E.-H. İ. A. b. M. b. M. eş-Ş. el-C. (1991). *el-Kâmil fi't- Târîh* (C. 9). (Özaydın, A. Çev.). İstanbul: Bahar Yay.
- İbnü'l-Verdî, Z. Ö. b. M. b. E.-F. (1417). *Târîhu İbnü'l-Verdî* (C. 1). Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye.
- Kadı Ahmed Tetevî, A. H. K. (1382). *Târîh-i Elfi* (C. 3). (Mecid, T. G. T. (Ed.). İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî.

- Kazvîni, Hamdullah Müstevfî. (1364). *Târîh-i Güzîde* (Nevâî, T. A. (Ed.). Emîr Kebîr.
Merçil, E. (1989). *Gazneliler devleti tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
Merçil, E. (2004). Mes'ûd b. Mahmûd-ı Gaznevî. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 29, s. 346–347).
Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
Miles, G. C. (1938). *The numismatic history of Rayy* (C. 2). American Numismatic Society.
Mîrhând, H. M. b. H. b. M. el-B. (1380). *Ravzatu's-safâ fi sîret el-enbiyâ ve'l-mülûk ve'l-hulefâ* (C.
IV/1). Kiyânfer, C. (Ed.). İntişârât-ı Esâtîr.
Nizamü'l-Mülk. (2009). *Siyâsetnâme* (Ayar, M. T. Çev.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Yay.
Özgüdenli, O. G. (2008). Rey. *İslâm Ansiklopedisi* (C. 35, s. 40–41). Türkiye Diyanet Vakfı Yay.
Özgüdenli, O. G. (2017). *Selçuklular, cilt I: Büyük Selçuklu devleti tarihi (1040-1057)*. İstanbul:
İsam Yay.
Şebânkârâî, M. bin A. bin M. (1381). *Mecmau'l-Ensâb* (C. 2). (Muhaddis, M. H. (Ed.).
Şîrâzî, E.-A. M. A. b. Ş. E.-H. Z. (1350). *Şîrâznâme*. İntişârât-ı Bonyâd-ı Ferheng-i İran.
Sibt İbnü'l-Cevzî, Ş. E.-M. Y. b. K. (1434). *Mirâtü'z-zaman fi târîhü'l-âyân* (C. 18). (Ez-Zeybek,
T. İ. (Ed.). Dârü'l-Risâletü'l-Âlemiyye.
Strange, G. Le. (1930). *The Lands of the Eastern Caliphate: Mesopotamia, Persia, and Central Asia
from the Moslem conquest to the time of Timur*.
Unsurü'l-Meâlî, K. b. İ. (1285). *Kâbüsnâme*.
Ütbî, E. N. M. b. A. (1374). *Târîh-i Yemînî Şî'âr*, T. C. (Ed.), (E.-Ş. N. Curfâdakânî, Çev.).
İntişârât-ı İlmî ve Ferhengî.
Ya'kûbî, A. b. İ. (1422). *Kitâbü'l-Büldân* (Zanâvî, T. M. E. (Ed.). Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye.
Yâkût el-Hamevî, Ş. Y. b. A. el-R. (1995). *Mu'cemü'l-Büldân* (C. 5). Beyrut: Dâru Sâdr.

EKLER

Resim 1: Rey'de Meccüdevle Dönemine ait 389 (998-99) tarihli sikke (Miles, 1938, s. 177)

Ön Yüz	Arka Yüz
<p>شاه لا اله الا الله وحده لا شريك له القادر بالله</p>	<p>الله محمد رسول الله الامير السيد شاهنشاه مجد الدوله و كهف الامه ابو طالب بن فخر الدوله بن ركن الدوله بويه</p>
Ön Kenar	
بسم الله ضرب هذا الدينار بالمحمديه سنة تسع ثمنين و ثلثمائة	
Arka Kenar	
هو الذي ارسل رسوله بالهدى ودين الحق ليظهره على الدين كله ولو كره المشركون	

Resim 2: Rey'de Mes'ûd ve Mahmûd Dönemine ait 420 (1029-30) tarihli sikke (Miles, 1938, s. 187)

Ön Yüz	Arka Yüz
عدل	الله
لا اله الا	محمد
الله يمين الدو	رسول الله
لة و امين الملة	الاقادر بالله
ابو القاسم	مسعود
محمود	
Ön Kenar	
بسم الله ضرب هذا الدينار بالرى سنة عشرين و اربعمائة	
Arka Kenar	
هو الذي ارسل رسوله بالهدى ودين الحق ليظهره على الدين كله ولو كره المشركون	